

دانشگاه آزاد اسلامی
واحد تهران مرکزی
دانشکده زبان و ادبیات فارسی

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد (M.A)
گرایش: زبان و ادبیات فارسی

عنوان

بررسی محورهای زیبایی شناختی در اشعار دکتر مهدی حمیدی شیرازی

استاد راهنما

دکتر عالیہ یوسف فام

استاد مشاور

دکتر دره دادجوی توکلی

پژوهشگر

همایون رحمانی بادی

تابستان ۱۳۹۰

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تقديم به:

همراه وفادار زندگيم كه طي اين مرحله نيز بي همراھيش ممكن نبود.

تشکر و قدردانی:

با سپاس بی پایان از استاد ارجمند سرکار خانم یوسف فام که در مقام استاد راهنما در کمال بزرگواری و فروتنی در تمام مراحل انجام این تحقیق بنده را از راهنمایی‌ها و معلومات ارزشمند خویش بهره‌مند ساختند.

و تقدیر فراوان از استاد بزرگوار سرکار خانم دادجو که در سمت استاد مشاور از رهنمودهایشان بهره‌های بسیار بردم و بدین وسیله افتخار شاگردی ایشان را نیز کسب نمودم.

و تشکر فراوان از استاد گرانقدر سرکار خانم خمسه مدیریت گروه زبان و ادبیات فارسی دانشکده به سبب همکاری‌های بی‌دریغشان.

تعهدنامه اصالت پایان‌نامه کارشناسی ارشد

اینجانب همایون رحمانی بادی دانش‌آموخته مقطع کارشناسی ارشد ناپیوسته به شماره دانشجویی ۸۷۰۰۰۰۰۱۱۰۰ در رشته زبان و ادبیات فارسی که در تاریخ ۱۳۹۰/۰۶/۲۱ از پایان‌نامه خود تحت عنوان: بررسی محورهای زیبایی‌شناختی در اشعار دکتر مهدی حمیدی شیرازی با کسب نمره ۱۸ و درجه عالی دفاع نموده‌ام بدینوسیله متعهد می‌شوم:

۱- این پایان‌نامه حاصل تحقیق و پژوهش انجام شده توسط اینجانب بوده و در مواردی که از دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران (اعم از پایان‌نامه، کتاب، مقاله و ...) استفاده نموده‌ام، مطابق ضوابط و رویه‌های موجود، نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست ذکر و درج کرده‌ام.

۲- این پایان‌نامه قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی (هم سطح، پایین‌تر یا بالاتر) در سایر دانشگاهها و مؤسسات آموزش عالی ارائه نشده است.

۳- چنانچه بعد از فراغت از تحصیل، قصد استفاده و هرگونه بهره‌برداری اعم از چاپ کتاب، ثبت اختراع و ... از این پایان‌نامه داشته باشم، از حوزه معاونت پژوهشی واحد مجوزهای مربوطه را اخذ نمایم.

۴- چنانچه در هر مقطع زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن را بپذیرم و واحد دانشگاهی مجاز است با اینجانب مطابق ضوابط و مقررات رفتار نموده و در صورت ابطال مدرک تحصیلی‌ام هیچگونه ادعایی نخواهم داشت.

نام و نام خانوادگی:

تاریخ و امضاء:

چکیده

در این پایان‌نامه که موضوع آن «بررسی محورهای زیبایی شناختی در اشعار دکتر مهدی حمیدی شیرازی» است پس از معرفی احوال و آثار این شاعر، به سه محور اصلی «بیان، بدیع و معانی» پرداخته شده است که هر کدام از آنها شامل زیر شاخه‌های بسیاری است و سعی شده است برای هر مورد به قدر کافی از میان اشعار شاعر مذکور شاهد مثال آورده شود.

شعر حمیدی را می‌توان جامع اضداد دانست مثلاً از یک سو اصطلاحات و ترکیباتی در آنها یافت می‌شود که تازه و بدیع هستند و حاصل ذوق خلاق شاعرند و از سویی دیگر تکرار بیش از حد بعضی واژگان زیبا یا نازیبا شعر را ملال آور و تکراری ساخته است.

یا در هر کتاب شعر حمیدی به چند شعر روان، پرمغز و استوار و تأثیرگذار برمی‌خوریم که واقعاً فاخرند اما بقیه اشعار فاقد محتوا و کم ارزش هستند.

اشعار حمیدی با دارا بودن وزن و قافیه مناسب غالباً از نظر موسیقی روان و زیبا هستند و شاعر با رعایت تناسب وزن و محتوا نیز بر گیرایی شعر خود افزوده است.

کلید واژه‌ها: حمیدی شیرازی، زیبایی شناسی، بیان، بدیع، معانی، موسیقی شعر.

فهرست

۱	فصل اول- کلیات طرح
۱-۱	۱- بیان مسأله
۲	۲- هدف تحقیق
۳-۱	۳- اهمیت موضوع تحقیق و انگیزش انتخاب آن
۴-۱	۴- سؤالات و فرضیه های تحقیق
۳	۱-۴-۱- سؤالات تحقیق
۳	۱-۴-۲- فرضیه های تحقیق
۴	۱-۵- مدل تحقیق
۵	۱-۶- تعاریف عملیاتی متغیرها و واژه های کلیدی
۵	۱-۶-۱- متغیرها
۷	۱-۶-۲- واژه های کلیدی
۷	۱-۷- روش تحقیق
۷	۱-۸- قلمرو تحقیق
۷	۱-۹- محدودیت ها و مشکلات تحقیق
۹	فصل دوم- مطالعات نظری و پیشینه تحقیق
۹	مقدمه
۱۰	معانی
۱۱	بیان
۱۲	بدیع
۱۴	۱-۲- مطالعات نظری
۱۴	۱-۱-۱- آثار قدیمی در باب شعر و فصاحت و بلاغت
۱۴	۱-۲-۲- کتابهایی که توسط استادان معاصر و جدید به رشته ی تحریر در آمده اند
۱۵	۱-۳-۱-۲- ترجمه هایی که از آثار نویسندگان غیر فارسی زبان به عمل آمده
۱۵	۱-۴-۱-۲- کتابهایی که در باره ی این شاعر و معرفی و نقد و بررسی احوال و آثار او نوشته شده است
۱۵	۱-۵-۱-۲- آثار منظوم خود شاعر یعنی دکتر مهدی حمیدی شیرازی
۱۵	۲-۲- پیشینه ی تحقیق
۱۷	فصل سوم- روش تحقیق
۱۸	۱-۳-۱- مقدمه
۱۸	۱-۳-۲- نوع تحقیق

۱۸۳-۳ روش تحقیق
۱۹۳-۳-۱ روش اسنادی
۱۹۳-۴ روش تجزیه و تحلیل داده های پژوهش
۱۹۳-۵ جامعه آماری پژوهش
۲۰۳-۶ حجم نمونه و روش نمونه گیری
۲۲ فصل چهارم- تجزیه و تحلیل داده ها
۲۳ گفتار اول - شرح احوال، افکار و آثار استاد مهدی حمیدی شیرازی
۲۴۴-۱-۱ شرح احوال و افکار و آثار استاد حمیدی شیرازی
۲۴۴-۱-۱-۱ شرح احوال
۲۵۴-۱-۲ آثار حمیدی شیرازی
۲۸۴-۱-۳ نقد و تحلیل شخصیت حمیدی
۲۹۴-۱-۴ نقد و تحلیل اشعار حمیدی
۳۰۴-۱-۴-۱ از نظر زبان
۳۸۴-۱-۴-۲ از نظر عاطفی
۳۹۴-۱-۴-۳ از نظر موسیقی
۳۹۴-۱-۴-۴ از نظر زیبایی شناسی
۴۲ گفتار دوم- معانی
۴۳ مقدمه
۴۴۴-۲-۱-۱ تاریخچه علم معانی
۴۷۴-۲-۲-۱ موضوع علم معانی
۴۹۴-۲-۳-۱ فایده های علم معانی
۵۰۴-۲-۳-۲ اسناد خبری
۵۲۴-۲-۳-۲-۱ استفهام
۵۵۴-۲-۴ وصل
۵۸۴-۲-۵ فصل
۵۹۴-۲-۶ ایجاز، اطناب، مساوات
۶۳۴-۲-۷ حصر و قصر
۶۴ گفتار سوم- بیان
۶۵۴-۳-۱ تعریف علم بیان
۶۷۴-۳-۱-۱ تشبیه
۷۴۴-۳-۱-۲ مجاز
۷۷۴-۳-۱-۳ استعاره
۸۶۴-۳-۱-۴ کنایه

۹۰ گفتار چهارم - بدیع
۹۱ ۱-۴-۴- تعریف بدیع
۹۱ ۱-۱-۴-۴- جناس
۹۶ ۲-۱-۴-۴- واج آرایبی
۹۶ ۳-۱-۴-۴- موازنه و ترصیع
۹۷ ۴-۱-۴-۴- تضاد
۹۹ ۵-۱-۴-۴- مراعات نظیر
۱۰۲ ۶-۱-۴-۴- متناقض نما یا پارادوکس
۱۰۲ ۷-۱-۴-۴- ایهام
۱۰۴ ۸-۱-۴-۴- لفّ و نشر
۱۰۶ ۹-۱-۴-۴- تلمیح
۱۰۹ ۱۰-۱-۴-۴- تشخیص (جان بخشی)
۱۰۹ ۱۱-۱-۴-۴- تمثیل
۱۱۰ ۲-۴-۴- موسیقی شعر
۱۱۰ ۱-۲-۴-۴- پیوند موسیقی و شعر
۱۱۲ ۲-۲-۴-۴- ارتباط موسیقی با وزن شعر
۱۱۳ ۳-۲-۴-۴- ارتباط موسیقی با قافیه
۱۱۳ ۴-۲-۴-۴- موسیقی در اشعار حمیدی
۱۱۵ ۳-۴-۴- توصیف ها و تصویر سازی های زیبا
۱۱۵ ۱-۳-۴-۴- توصیف زیبایی فرا رسیدن شب
۱۱۵ ۲-۳-۴-۴- توصیف زیبای سپیده دم
۱۱۵ ۳-۳-۴-۴- توصیف زیبای غروب آفتاب
۱۱۶ ۴-۳-۴-۴- توصیف زیبای گرمای غروب تابستان با استفاده از جان بخشی
۱۱۶ ۵-۳-۴-۴- توصیف زیبای باد و باران شامگاهی
۱۱۶ ۶-۳-۴-۴- تصویر گری سرخی غروب
۱۱۶ ۷-۳-۴-۴- توصیف خیال انگیز رعد و برق در شب
۱۱۷ ۸-۳-۴-۴- توصیف صحنه ی دیدار خود با معشوق
۱۱۷ ۹-۳-۴-۴- چند شعر منتخب
۱۲۶ فصل پنجم - نتیجه گیری و پیشنهادهای پژوهش
۱۲۷ ۱-۶- نتیجه گیری
۱۲۸ ۲-۶- پیشنهادهای پژوهش
۱۲۹ منابع و مأخذ

فصل اول

کلیات طرح

۱-۱- بیان مسئله

در این پایان‌نامه اشعار یکی از شاعران معاصر به نام «مهدی حمیدی شیرازی» از دیدگاه زیبایی‌شناسی مورد بررسی قرار گرفته است و سعی شده محورهای گوناگونی که باعث زیبایی‌آفرینی در آثار منظوم ادبیات کهن فارسی می‌شوند در اشعار این شاعر شناسایی و معرفی گردند. مهدی حمیدی شیرازی از یکسو از طبع روان و ذوقی خوش بهره‌مند بوده و از سوی دیگر تحصیلات و مطالعات زیادی در این زمینه داشته است. او استاد زبان و ادبیات فارسی در دانشگاه تهران بوده و حتی تألیفات زیادی در زمینه شعر و فنون مرتبط با آن داشته است. با این توصیفات، بی‌شک در آثار او نمونه‌های زیبای فراوانی می‌توان یافت که نشان دهنده‌ی زیبایی‌های زبان و ادب فارسی هستند.

۱-۲- هدف تحقیق

هدف از این تحقیق، همان‌طور که قبلاً نیز به آن اشاره گردید معرفی و روشن کردن محورهای عمده‌ی زیبایی‌شناسی است که عبارتند از: معانی، بیان و بدیع؛ و همین‌طور یافتن نمونه‌هایی زیبا از میان اشعار مهدی حمیدی شیرازی و در نهایت، شناساندن حمیدی و سبک او و زیبایی‌های شعر او به خوانندگان. اما در خصوص قسمت عمده‌ی این پایان‌نامه که همان یافتن و معرفی اشعاری است که دارای زیبایی هستند یا به عبارت بهتر آرایه‌های ادبی جالبی در آن به کار رفته است، نگارنده سعی کرده با آوردن هر چه بیشتر شاهد مثال، شاعر و شعر او را بهتر به خوانندگان بشناساند.

۱-۳- اهمیت موضوع تحقیق و انگیزش انتخاب آن

آنچه برای بنده عامل و محرک در انتخاب این موضوع برای پایان‌نامه گردید، برخورد با بعضی اشعار حمیدی شیرازی- مثل شعر «امواج سند» و «قو» - بود که بسیار زیبا و پخته و روان و تأثیرگذار هستند. زیبایی و گیرایی شعرهای مذکور و اطلاع یافتن از اینکه حمیدی شیرازی چندین کتاب شعر از خود بر جای گذاشته، بنده را متقاعد ساخت که بررسی محورهای زیبایی‌شناسی در اشعار این شاعر می‌تواند حائز اهمیت بوده و نتیجه‌ی خوبی بدست بدهد.

نهایتاً اینکه این سوال در ذهن بنده شکل گرفت که چرا شاعری با این حد از مهارت و داشتن اشعاری اینچنین زیبا و تأثیرگذار، آن گونه که باید شناخته شده نیست حتی برای بنده که دبیر زبان و ادبیات فارسی هستم چه رسد به سایر افراد.

۱-۴- سؤالات و فرضیه‌های تحقیق

۱-۴-۱- سؤالات تحقیق

- ۱- اشعار حمیدی شیرازی از دید زیبایی‌شناختی چه جایگاهی دارند؟ (سؤال اصلی)
- ۲- چه عامل یا عواملی باعث گردیده آن چنان که باید حمیدی مطرح و شناخته نشود؟

۱-۴-۲- فرضیه‌های تحقیق

۱- با نگاهی حتی گذرا به زندگی و آثار دکتر حمیدی مشخص می‌شود که وی از تمامی آنچه که شاعری نیازمند آن است برخوردار بوده به این معنی که هم ذوق و استعداد آن را داشته و هم تحصیلات وی در رشته‌ی ادبیات بوده و علاوه بر آن مطالعات فراوانی در اشعار شاعران بزرگ داشته است. این‌ها دست به دست داده و باعث شده‌اند اشعار حمیدی زیبا، روان و تأثیرگذار باشند. البته این سخن بدان معنا نیست که اشعار حمیدی تماماً خالی از عیب و نقص است زیرا کمتر کسی را می‌توان یافت که آثارش عاری از کم و کاستی باشد. مثلاً یکی از امتیازات حمیدی توانایی او در ابداع واژگان و اصطلاحات جدید و زیباست. اما همین حمیدی یکی از ایراداتش استفاده‌ی زیاده از حد همان اصطلاحات زیباست تا آنجا که این امر به عنوان یکی از عیوب شعر حمیدی به چشم نقادان

آمده است.

۲- آخرین نکته‌ای که در اینجا باید ذکر شود این است که چرا دکتر حمیدی با این همه توانایی در امر شعر و شاعری - چه به لحاظ کمی و چه از نظر کیفی - آن گونه که باید برای ما مطرح و شناخته شده نیست.

یک دلیل این است که حمیدی اصلاً به شعر نو یا نیمایی علاقه نداشت و بطور علنی در مجالس و کلاسهای درس و همین‌طور در اشعارش این عقیده را مطرح می‌کرد. این کار او در آن زمان که نیما و سایر نوپردازان جایگاه والایی در جامعه داشتند و طرفداران بسیاری نیز داشتند باعث شد جمع کثیری از خواص و عوام در زمره‌ی مخالفان و دشمنان حمیدی قرار بگیرند و بسیاری از آنها از قدرت و نفوذ خود برای خاموش کردن و بدجلوه دادن حمیدی و اشعارش و در نهایت به انزوا کشاندن او استفاده کنند.

دلیل دیگر - که نظر شخصی نگارنده است - اینکه دکتر حمیدی تقریباً در تمامی قالب‌ها و وزن‌ها اشعاری زیبا سروده و هنرنمایی کرده است اما بیشتر اشعارش از نظر موضوع و محتوا به شرح شور و عشق جوانی و توصیف معشوقه و یا هجو و بدگویی از معشوقه‌ی بی‌وفا و سست پیمان اختصاص دارند و موافق طبع جوانان عاشق‌پیشه هستند. چه بسا اگر ذوق سرشار و هنر کم نظیر حمیدی در موضوعاتی والاتر و پرمایه‌تر به کار گرفته می‌شد ماندگاری و شهرت حمیدی و اشعارش از بزرگترین و معروفترین شاعر معاصرش یعنی شهریار هم پیشی می‌گرفت.

۱-۵- مدل تحقیق

مدل تحقیق در این پایان‌نامه به صورت توصیفی بوده است. یعنی نگارنده با بررسی نظرات دیگران و نیز مطالعه‌ی تمام آثار منظوم این شاعر و با توجه به تعاریفی که از محورهای زیبایی‌شناسی در منابع مختلف آمده است به بررسی این محورها در اشعار دکتر حمیدی شیرازی پرداخته است.

۱-۶- تعاریف عملیاتی متغیرها و واژه‌های کلیدی

۱-۶-۱- متغیرها

در این تحقیق تمامی عناصر و آرایه‌های لفظی و معنوی را می‌توان متغیر به حساب آورد زیرا این آرایه‌ها کمیت‌هایی هستند که میزان کاربرد آنها در آثار هر شاعر متفاوت از تعداد تکرار آنها در آثار شاعر دیگر است. در ذیل به اختصار به معرفی این متغیرها می‌پردازم.

مباحث عمده علم بیان که عبارتند از:

تشبیه: یعنی همانند ساختن چیزی یا کسی به چیزی یا کسی دیگر. تشبیه چهار رکن دارد که عبارتند از: مشبه، مشبه‌به، ادات تشبیه و وجه تشبیه.

مجاز: هرگاه واژه‌ای در معنایی غیر از معنای اصلی خودش به کار رود مجاز حاصل می‌شود. منتهی باید بین معنای حقیقی و مجازی واژه پیوند و رابطه‌ای وجود داشته باشد. به این پیوند «علاقه» گویند. در مجاز به نشانه‌ای که ذهن را از معنای حقیقی به معنای مجازی هدایت می‌کند «قرینه» گویند.

استعاره: یکی از انواع مجاز است که در آن پیوند و علاقه‌ی معنای حقیقی و مجازی، مشابهت است یعنی استعاره مجازی است که زیر ساخت آن تشبیه است.

از دیدگاه دیگر اگر از تشبیه، یکی از ارکان اصلی یعنی مشبه و مشبه به را حذف کنیم تشبیه به استعاره بدل می‌شود.

کنایه: در کنایه سخن در دو معنی به کار می‌رود. یکی معنی نزدیک (معنی حقیقی) و دیگری معنی دور (معنی مجازی) که همین معنی دور مورد نظر است.

مباحث مربوط به علم بدیع که همان صنایع و آرایه‌های لفظی و معنوی هستند و عبارتند از:

جناس: آوردن دو کلمه یکسان یا شبیه به هم از جهت ظاهر و مختلف از جهت معنا. جناس انواع زیادی دارد.

واج آرایی: تکرار عمدی و بیش از حد معمول یک صامت یا مصوت در شعر یا نثر را واج آرایی گویند.

موازنه: هم وزن بودن کلمات قرینه‌ی دو مصراع یا دو جمله با یکدیگر را موازنه گویند.

ترصیع: اگر کلمات قرینه در دو مصراع یا دو جمله علاوه بر هم وزن بودن، حرف دومی یکسان هم داشته باشند آرایه‌ی ترصیع پدید می‌آید.

تضاد: آوردن الفاظ ضد هم در سخن را تضاد گویند.

مراعات نظیر: آوردن کلماتی که دارای تناسب و ارتباطی با یکدیگر باشند را مراعات نظیر گویند.

ایهام: آوردن کلمه‌ای که دارای دو معنی باشد و بتوان هر دو معنی را جمله در نظر گرفت.

تلمیح: اشاره به آیه یا حدیث یا داستان و موضوع مهم تاریخی در خلال نظم یا نثر است.

مباحث مربوط به علم معانی که عبارتند از:

اسناد خبری: آن است که ظاهراً جمله یک جمله‌ی خبری است در صورتی که غرض اصلی جمله، بیان خبر نیست بلکه مفهوم ثانوی دیگری دارد.

استفهام: استفهام یعنی پرسش. گاهی جملاتی را به صورت پرسشی به کار می‌بریم اما غرض ما دریافت پاسخ نیست. بلکه یا انکار مطلبی است یا انتظار تأیید شنونده را داریم.

وصل: عبارت است از پیوستگی دو جمله یا عبارت به وسیله‌ی حرف عطف (واو) و معمولاً مقصود از آن، مشارکت دو یا چند چیز است در یک امر.

فصل: وقتی که چند جمله با هم می‌آیند و دلیلی برای اتصال آنها نباشد آنها را فصل می‌کنند یعنی بدون واو عطف می‌آورند.

ایجاز: آن است که در سخن، الفاظ کمتر از آنچه لازم است به کار رود بدون آنکه به فهم کلام لطمه وارد شود.

اطناب: یعنی گسترش و بسط دادن سخن با زبان ادبی به شرط اینکه موجب بیهوده گویی و ملال نشود.

مساوات: یعنی آوردن لفظ به اندازه‌ی مورد نیاز یا برقراری اعتدال میان لفظ و معنی.

۱-۶-۲- واژه های کلیدی

حمیدی شیرازی، زیبایی شناسی، معانی، بیان، بدیع، موسیقی شعر.

۱-۷- روش تحقیق

روش تحقیق در این پایان نامه اسنادی است. یعنی استفاده از کتاب، مقاله، پایان نامه و سایر مآخذ نوشتاری.

۱-۸- قلمرو تحقیق

متن تمام آثار منظوم دکتر مهدی حمیدی شیرازی به شرحی که در پی خواهد آمد. البته همان طور که قبلاً اشاره شد استاد حمیدی شیرازی آثار منثور متعددی نیز داشته اند که در این تحقیق به آنها پرداخته نخواهد شد.

اشک معشوق، چاپ دوازدهم که در سال ۱۳۷۸ به وسیله ی انتشارات صدای معاصر در تهران منتشر گردیده است.

طلسم شکسته، چاپ دوم که در سال ۱۳۳۴ در تهران به وسیله ی شرکت سهامی چاپ رنگین انتشار یافته است.

سالهای سیاه که در سال ۱۳۲۵ توسط شرکت سهامی چاپ رنگین در تهران چاپ شده است.

شکوفه ها یا نغمه های جدید که در سال ۱۳۱۷ در تهران توسط چاپخانه ی خاور منتشر شده است.

زمزمه ی بهشت که در سال ۱۳۳۳ توسط انتشارات صفی علیشاه در تهران انتشار یافته است.

پس از یکسال، چاپ دوم که در سال ۱۳۳۷ به وسیله ی شرکت چاپ پیروز در قم منتشر گردیده است.

ده فرمان که در سال ۱۳۴۴ در تهران به وسیله ی سازمان چاپ کیهان انتشار یافته است.

۱-۹- محدودیت ها و مشکلات تحقیق

خوشبختانه، با توجه به تحقیقات و پژوهش هایی که تاکنون در حوزه ی زیبایی شناسی انجام شده و کتابهای زیادی که توسط استادان بنام تألیف گردیده ، محدودیت خاصی در تنظیم این

پایان‌نامه برای نگارنده وجود نداشته است. تنها مورد قابل ذکر این است که بیشتر آثار منظوم دکتر حمیدی شیرازی در سالهای دور منتشر گردیده و دیگر تجدید چاپ نشده‌اند و نگارنده برای دسترسی به آنها مجبور به مراجعه‌ی حضوری چندین باره به کتابخانه‌ی ملی بوده است. شایان ذکر است این کتابها به دلیل فرسودگی کاغذ و بعضاً نامناسب بودن جنس کاغذ و شیرازه‌بندی نامناسب حتی در شرایطی نیستند که بتوان از آنها کپی یا زیراکس تهیه نمود.

فصل دوم
مطالعات نظری و
پیشینه‌ی تحقیق

مقدمه

زبان و ادبیات فارسی معدن اشعار زیبا و پرمغز است. همان اشعاری که از یک سو شناسانده‌ی خالق خود یعنی شاعر هستند و از سویی دیگر مطلوب و معشوق مردم زیبایی دوست و زیبایی پسند این مرز و بوم بوده و هستند.

در این پایان نامه سعی شده یکی از شاعران معاصر و زیبایی‌های اشعار او که نمونه‌ای است از زبان و فرهنگ کهن و غنی فارسی به خوانندگان معرفی می‌گردد.

بدیهی است در این راه از آثار مؤلفان و اساتید بسیاری استفاده شده که نه تنها نگارنده بلکه تمامی دانشجویان و ادب‌دوستان همواره خود را محتاج و مدیون آن بزرگان می‌دانند.

به طور کلی، کلامی که به وسیله‌ی آن ادای مقصود می‌شود هر گاه در معنی حقیقی خود به کار رود بیشتر در قلمرو بررسی زبان مطرح است ولی گاهی ممکن است در معنی حقیقی خود به کار نرود و از راه‌های دیگری مانند تشبیه، مجاز، استعاره، کنایه و ... مقصود خود را بیان کند. در این صورت زبان با ادبیات درگیر می‌شود و بررسی آن از نوع بررسی هنر است.

«بندتو کروچه» در کتاب کلیات زیبایی‌شناسی می‌گوید: دانش برای انسان به دو وسیله پیدا می‌شود، یکی شهود و مکاشفه و دیگری استدلال و تعقل. اولی مخصوص زیباشناسی است و حسّی است که به واسطه‌ی آن شناخت «فرد» حاصل می‌شود و دومی وسیله‌ی عقلی است و استفاده از مفهوم هاست که راه شناخت «کلی» معقول می‌باشد.

مکاشفه و شهود عین درک زیبایی است. زیبایی صفت ذاتی اشیا نیست بلکه در نفس بیننده است زیرا نتیجه‌ی فعالیت روحی کسی است که زیبایی را به اشیا نسبت می‌دهد یا در اشیا کشف

می کند. برای کسیکه قادر به این کشف باشد زیبایی همه جا یافت می شود و پیدا کردن آن عبارت از «هنر» است.

به همان اندازه که در زبان از دستور گزیری نیست؛ و زبان آموز به ناچار می باید هنجارها و قانونمندیهای زبان را به یاری دستور (گرامر) آن فرا گیرد، در ادب نیز سه دانش یا فن برای شناسایی زیبایی سخن وجود دارد که از آنها گزیری نیست. این دانش ها عبارتند از:

معانی، بیان و بدیع

ادب آموز برای آنکه بتواند ادب را بشناسد، آن را بکاود و بگزارد، می باید از پیش با این دانش ها به ژرفی آشنایی یافته باشد و با هنجارها و قانونمندی های ادبی خوگر و خوگیر شده باشد. این سه دانش یا سه فن «رسایی در سخن» دستور ادب را می سازند. (کزازی، ۱۳۶۸، ۱۵)

معانی

تعریف علم معانی: اصول و قواعدی است که براساس آن، کیفیت مطابقه ی کلام با مقتضای حال بررسی و شناخته می شود.

فایده ی علم معانی: شناخت و آگاهی یافتن بر اسرار بلاغت در متون نظم و نثر.

مقصود از بلاغت این است که کلام دلنشین و مؤثر و رسا و به اصطلاح وافی به مقصود باشد و بلیغ کسی است که بتواند مافی الضمیر خود را به نیکویی بیان کند و به اصطلاح مطلب خود را به راحتی برساند. بدیهی است که کلام، وقتی در مخاطب مؤثر خواهد بود و از نظر او رسا تلقی خواهد شد که به مقتضای حال او ایراد شود. علمی که انحای این گونه گفتارها را بررسی می کند علم معانی نام دارد. (شمیسا، ۱۳۷۳، ۴۴)

مباحث مربوط به علم معانی که عبارتند از:

اسناد خبری: نسبت دادن صفت یا حالتی به مسند^۱ الیه که آن را ایجاب گویند یا گرفتن صفت یا حالتی از مسند^۲ الیه که آن را سلب گویند.

انشاء: هر گاه در جمله نسبت ایجاب یا سلب نباشد آن را انشاء گویند.